

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
Atatürk University Journal of Faculty of Letters
Sayı / Number **65**, Aralık / December **2020**, 33-46

**DOĞU TÜRKİSTAN'IN SİYASİ VE İKTİSADİ OLARAK
SÖMÜRÜLMESİ: UMUMÎ VALİ YANG TSENG-HSİN DÖNEMİ**

**Exploitation of Eastern Turkestan Politically and Economically: Period of
Governor-General Yang Tseng-Hsin**

(Makale Geliş Tarihi: 12.03.2020 / Kabul Tarihi: 17.11.2020)

Tekin TUNCER*

Öz

Doğu Türkistan'ın coğrafi konumuna baktığımızda; Türkistan'ın ortasında ve Çin'in batısında yer aldığı görülmektedir. Doğu Türkistan coğrafyası, tüm dünya Türklüğünün başlangıç noktası olarak bilinmektedir. Doğu Türkistan'da yaşayan halkın büyük çoğunluğu Uygur Türklerden oluşmaktadır. Burada ikamet eden Türkler, tarihin hiçbir safhasında bu bölge için mücadele etmekten vazgeçmemişlerdir. Bu uğurda kimi zaman kendilerinden sayıca fazla olan kimi zaman da kendilerinden teknik bakımdan daha üstün bakımından üstün olan düşmanlara karşı mücadele etmekten çekinmemişlerdir. Bölge, tarih boyunca siyasi ve iktisadi önemine binaen başta Çin ve Rusya olmak üzere birçok devletin mücadele ettiği bir alan haline gelmiştir. Yang Tseng-hsin yönetiminin ekonomi politikası, Doğu Türkistan'ın kaynaklarını sömürme odaklı olmuştur. Bir süre bölgeyi sömürmeyi, ardından topladığı altın, gümüş, değerli mücevheratlar, ziynet eşyaları ve paralarla bölgeyi terk etmeyi düşünmüştür. Bu doğrultuda yönetmeye çalıştığı Doğu Türkistan'da bir türlü istediği yönetimi oluşturamamış ve hem yerli halkın hem de bölgede yaşayan Çinlilerin tepkisi ile karşılaşmıştır. Baskıcı ve otoriter bir kişiliğe sahip olan Yang, yönetimi altındaki kişilere uyguladığı sert uygulamalar sebebiyle "Sincan despotu"

*Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü; Assoc. Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Science and Literature, Department of History, tekintuncer@nevsehir.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3985-8341>.

olarak bilinmektedir. Özellikle Sovyet Rusya'nın baskıları yönetimi boyunca etkili olmuş ve istediği yönetim şeklini kabullendirememiştir. 1911'den 1928'e kadar biriktirdiği paralarla rahat bir hayat sürmeyi beklerken, Çinliler tarafında suikast sonucu öldürülmüştür. Ancak Yang'ın uygulamaya çalıştığı yönetim modeli iyi işlememiş olsa da kendisinden sonra gelen umumi valiler yine de bu yönetim modelini devam ettirmeye çalışmışlardır. Çünkü ekonomik kaynakların sömürülmesinde uyguladığı yöntem, bölge halkını zayıf bırakarak valilerin güçlenmesini sağlamıştır. Bu nedenle Yang'tan sonra iktidara gelen valiler bu sömürü sistemini devam ettirmeyi uygun bulmuşlardır. Bu makale ile Doğu Türkistan'ın ekonomik kaynaklarının varlığı ve bunun Çin tarafından nasıl sömürüldüğü örnekleme yöntemi ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yang Tseng-hsin, Doğu Türkistan, Ekonomi, Sömürmek, Siyasi.

Abstract

When we have looked at geographical location of Eastern Turkestan, it is seen that Eastern Turkestan is located in the middle of Turkestan and west of China. Geography of Eastern Turkestan is known as the beginning point of whole Turkishness of world. A great majority of peoples who have lived in Eastern Turkestan is composed of Turks. Turks who have resided (dwelt) here have given up struggle (relented) for this region during no phase(s) of history. To this end, they have had no qualms about struggling (have not hesitated to struggle) against enemies who more outnumbered than them sometimes and who more predominated in terms of power than them sometimes. Based on its politic and economic importance, the region has become an area that a lot of states including China and Russia have struggled throughout history. Economic policy of Yang Tseng-hsin (Yang Zeng-xin)' administration was exploitation-oriented for resources of Eastern Turkestan. He thought (planned) to have exploited the region and then to have left the region together with golds, silvers, precious jewelleries, and money which he collected. In Eastern Turkestan where he tried to administer (govern) accordingly, he could in no way form (establish) the administration which he had wanted, and he faced with reaction of both native peoples and the Chinese who were living in the region. Yang who had an oppressive and authoritarian personality is known as "despot of Xinjiang" due to solid (heavy/hard) implementations which he applied to peoples whom were under his administration. Particularly, pressures by Soviet Russia were influential during his administration, and he could not make the form of administration (which he wanted) accepted. While he expected to have lived on the fat of the land (lived a comfortable life) with money which he saved from 1911 to 1928, he was killed in consequence of an assassination by the Chinese. However model of the administration to which Yang had tried to apply had not worked (run) well, successors to general-governor still tried to continue this model of administration. Because, the method which he applied in exploiting economic resources enabled governors to strengthen by leaving the locals weak. For this reason, governors who had come into power after Yang deemed (found) to have maintained this system of

exploitation suitable in terms of their administrations. The existence of the economic resources of eastern Turkestan and how it is exploited by china has been tried to be revealed by sampling method by this article.

Key Words: Yang Tseng-hsin, Eastern Turkestan, Economy, Exploiting, Politic.

Giriş

Çin'de yaşanan iç çekişmeler sonrasında yönetimi elinde bulunduran Qing Hanedanlığı (1644-1911) yıkılmış ve bir süre siyasi bir boşluk oluşmuştur (Demirağ, 2014, s. 238; Uğurlu, 2016, s. 492). Bu siyasi boşluk döneminde yönetimi ele geçiren Yang Tseng-hsin¹, Çin Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan'daki ilk umum valisi olmuştur (Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-1", Şubat 2003, s. 17; Braker, Yok, s. 181). Yang, Yüan Ta-hua'nın Doğu Türkistan'ı yönettiği dönemde bölgeye gelmiş ve 1908 yılında Aksu valiliğine atanmıştır (Hekim, 2015, s. 9 Dip. 1). Qing Hanedanlığının son umumi valisi olan Yüan, Yang'ın iyi bir yönetici olması sebebiyle onu önemli mevkilere getirmiş ve ona güvenmiştir. Çin'in iç çekişmeleri Doğu Türkistan coğrafyasını da etkilemiştir. Qing Hanedanlığının yönetiminden memnun olmayanlar doğal olarak bu hanedanlığın Doğu Türkistan'daki temsilcisi konumunda bulunan Yüan'ın iktidarından da memnun olmamışlardır. Bu sebeple Aralık 1911'de Urumçi yönetimini ortadan kaldırmak için bir isyan hareketi başlatmışlardır. Bu isyan hareketini başlatanlar Kolaohui denilen "Ağabeyler Cemiyeti" olarak bilinen Qing Hanedanı düşmanı kişilerdir (Forbes, 1990, s. 19).

Yüan Ta-hua'ya karşı başlatılan bu isyan başarılı olmuş ve İli bölgesinde ihtilalciler Yüan Suan-hsü'nün liderliğinde alternatif bir yönetim oluşturmayı başarmışlardır. Ancak bu yönetimi ele geçirme girişimine karşı 1911 yılında Yang Tseng-hsin'e sadakat gösteren Kansulu 2.000 Tungan askeri birliği sayesinde isyancılar yenilmiştir. Doğu Türkistan'da isyan girişimi başarısızlıkla sonuçlanmışsa da Çin'in genelinde Qing Hanedanlığına karşı yürütülen ihtilal girişimi başarılı olmuştur. 1 Ocak 1912'de Sun Yat-sen, Nanking'de Çin Cumhuriyeti'nin geçici devlet başkanlığına getirilmiştir (Turan, 2016, s. 83; Altuğ, 1977, s. 77). Qing Hanedanlığının Kraliçesi 12 Şubat 1912'de oğlu küçük olduğu için onun adına tahttan vazgeçtiğini açıklar. Böylece 267 senelik Qing Hanedanlığı dönemi sona erer. 10 Mart 1912'de Sun

¹ Yang Tseng-hsin, orta boylarda, sert bir mizaca sahip olmasının yanı sıra dikkate değer bir şekilde ağırbaşlı görünmektedir. Kurnaz ve oldukça şüpheli birisidir. Pekin'deki Merkezi Hükümeti'nin uyarılarına çok az maruz kalan Yang, bölgeyi bir diktatör gibi yönetmiştir. Merkezi otoritelerin onu emekli etmeye veya azletmeye birkaç defa uğraşmalarına rağmen, o rüşvet ve güç karışımı bir politika kullanarak konumunu korumayı başarmıştır. (Lattimore O. , Pivot of Asia: Xinjiang and the Inner Asian Frontiers of China and Russia, 1950, s. 53).

Yat-sen ile Yüan Şih-K'ai arasında varılan antlaşma sonrasında Yüan Şih-K'ai, Çin Cumhuriyeti'nin devlet başkanlığını görevine getirilir (Altuğ, 1977, s. 78).

Çin'de ihtilal olması Qing Hanedanının Doğu Türkistan umum valisi Yüan Ta-hua'nın istediği gibi sonuçlanmayınca Yüan, yetkilerini Yang Tseng-hsin'e bırakarak Urumçi'den kaçmak zorunda kalmıştır (Boorman & Howard, 1967, s. 11). Bu gelişme sonrası Yang, oluşan bu siyasi boşluğu fırsata çevirmek için Çin'de iktidarı ele geçiren Yüan Şih-K'ai'ye bağlılığını bildirmiştir. Çin Cumhurbaşkanı Yüan Şih-K'ai, Yang'ı Mayıs 1912'de Doğu Türkistan askeri ve sivil umum valiliği görevine atayarak onu ödüllendirmiştir.

Yang-Tseng-hsin'in İktidarını Güçlendirme Girişimleri ve Uyguladığı Yönetim Modeli

Haziran 1912'de ihtilalcilerle varılan antlaşma sonucunda İli bölgesi isyandan vazgeçerek Doğu Türkistan'a bağlanmış ve Yang Tseng-hsin'in Doğu Türkistan umum valiliğini kabul etmişlerdir. Buna karşılık Yang da İli grubunun lideri Yuan Tsuan-hsü'yi Kaşgar'a askeri komutan olarak göndermiştir. İli bölgesindeki sorunu halleden Yang bu defa ülkenin güneyine yerleşmiş olan Ko-lao-huiler üzerine yürümeye karar verir. Ko-lao-huilerin önde gelen liderlerini affettiğini ve başka bölgelere yerleşmeyi kabul etmeleri halinde onlarla mücadele etmeyeceğini açıklar. Ko-lao-huiler de Yang ile karşı karşıya gelmemek için başka bölgelere yerleştirilme fikrini kabul etmek zorunda kalır. Ancak daha sonra bu liderler Yang'ın emri ile yakalanıp idam edilmişlerdir. Ko-lao-huilerin liderlerini ortadan kaldırdıktan sonra hemşerisi ve güvendiği bir subay olan Ma Şao-vu'yu Kuca bölgesine askeri komutan olarak tayin etmiştir (Yang, 1961, s. 284).

Yang Tseng-hsin İli grubu ile olan sorunu ve güney bölgelerinde bulunan Ko-lao-huiler sorununu halletmiştir ancak ülkenin kuzeydoğu sınırında bulunan ve bağımsızlığını ilan etmiş olan Dış Moğolistan'a bağlılığını bildiren Moğol sorunu hala devam etmektedir. Hatta Moğollar, Altay bölgesine doğru ilerlemeye başlamışlardır (Ewing, 1978, s. 101). Moğollarla uzun mücadeleler vererek yıpranmak istemeyen Yang, Moğollar meselesini diplomatik yollarla halletmenin yollarını aramıştır. Urumçi'deki Rus Konsolosluğu vasıtasıyla ülkenin kuzeydoğusunda problem olan Moğollar meselesini 5 Kasım 1913'te Çin-Rus Beyannamesi ile halletmiştir. Böylece Moğollara özerklik verilmiştir (MacMurray, 1921, s. 1066-67; Forbes, 1990, s. 22).

Doğu Türkistan'daki hâkimiyeti güçlenen Yang Tseng-hsin'in artık yapması gereken, ele geçirdiği bölgeleri kendi istediği gibi yönetmektir. Qing Hanedanının eski düzenini çok bozmadan bazı değişiklikler yaparak Doğu Türkistan'daki nahiyelerin sayısı 40'tan 47'ye çıkarmıştır (Kul, 2011, s. 496). Qing Hanedanlığından kalma küçük nahiyelerde uygulanan "Beğ" sistemi değiştirilmeden uygulanmıştır (Nyman, 1977, s. 25-26). Kendisini "general" ilan eden Yang, Türk çocukları için Çince eğitimini zorunlu hale getirmiş (Kadiri, 2009, s. 31-32) ve bu okullara "şötang" ismi

verilmiştir (İnayet, "Bir Medeniyet Havzası Olarak Doğu Türkistan", 2010, s. 17; İnayet, "Doğu Türkistan'da Ceditçilik Hareketi ve Bu Hareketin Önemli Temsilcileri", 2012, s. 203).

Yang'ın en büyük sorunu ve sıkıntısı Doğu Türkistanlıların her an için isyan edebileceği endişesi olmuştur. Bu nedenle etrafına kendi adamlarını, akrabalarını ve Yunnanlı hemşerilerini toplamıştır (Bosshard, 1929, s. 436). Doğu Türkistan'ın %90'ını oluşturan yerli halka yönelik olarak Yang'ın siyaseti mahalli ve milli farklılıkları ön plana çıkarmak olmuştur. Doğu Türkistan'ın kuzey bölgelerinde yaşayan Kazakları, Moğollardan; güneyde yaşayan Uygurları ise Cungaria ve Tanrı dağları bölgesinde yaşayan göçebelere ayırmak yoluna gitmiştir. Yang'ın uyguladığı bu siyaset sayesinde iktidarının ilk yılında patlak veren Kumul İsyanında (Rossabi, 1975, s. 221) ve 1918'de Kuça İsyanında mahalli farklılıkları kullanarak isyanların çok büyümeden ve birleşik bir isyana dönüşmeden batırılmasını sağlamıştır (Yang, 1961, s. 284). Yang'ı en fazla zorlayan olay ise dini ve kültürel hareketler olmuştur. Nitekim Doğu Türkistan farklı boylardan inşalara ev sahipliği yapsa da netice itibarıyla bunlar ortak bir köken ve kültüre sahip Türklerden müteşekkildir. Ayrıca aynı dine mensup olmaları bu bölgede yaşayan insanları bir araya getirebiliyordur. Bunun daha önce örneği olan Basmacılık Hareketi olarak bilinen milli mücadele hareketi Yang'ı en fazla düşündüren konu olmuştur.

Yang Tseng-hsin'in Doğu Türkistan'ın başında bulunduğu dönemde en önemli sorun olarak gördüğü dış tehlike ise önce Çarlık Rusya, 1917 sonrası ise Sovyet Rusya olmuştur. Yang, Ruslardan yayılan bütün yeniliklere ve siyasi düşüncelere karşı tedbirli ve bunları ülkesine sokmamaya çalışan bir politika izlemek yoluna gitmiştir. Rusların Türkistan'da yaşayan Türkler ve Müslümanlardan asker almaya kalkışması sonrasında Çarlık Rusya'nın orduları, emri reddeden köylerde ileri gelenleri tutuklayarak onları idam etmiştir. Rus ordularının bu aşırı hareketleri yöre halkını öfkelenmiştir. Bunun sonucunda isyan bayrağı çeken köylüler, bölgelerindeki tüm askeri subayları yakalayıp öldürmüşlerdir. Gerçekleşen bu isyanı bastırmak için Rus hükümeti bölgeye ordu göndermiştir. Hükümet birliklerine direnemeyen Kazaklar büyük gruplar halinde komşuları Doğu Türkistan'a kaçmışlardır (Yang, 1961, s. 305-308; Jackson, 1962, s. 51). Yang'ın kendi kabuğuna çekilerek başkalarının işlerine karışmama politikasına rağmen gerçekleşen bu olay, valiyi zor durumda bırakmıştır. 1916 yılının Eylül ayında başlayan bu göç dalgası ile yaklaşık olarak 300.000 Kazak Türkü² hayvanlarıyla beraber Doğu Türkistan'a gelmiştir. Genel Vali, bu bü-

² Bu sayı genel kabul gören ve Sovyet tarihçileri tarafından bildirilen sayıdır. Ancak 1916 ayaklanmasına şahit olmuş olan Turar Riskulov, Çin istilasındaki Doğu Türkistan bölgesine aşağı yukarı 500.000 Kazak Türkü'nün göç ettiğini bildirmektedir. Dönem hakkında yeterli bilgiye sahip olunamaması, kaynakların yetersiz olması, verilen bilgilerin çelişkili olması vb. nedenlerden ötürü Sovyet

yük kitleyi sınırlara yakın bölgelere yerleştirmiştir. İktidara gelen Bolşeviklerle anlaşılan Yang, bu mültecilerin çoğunu, 1918 yılı sonlarına doğru geri göndermiştir (Sheng, 2013, s. 237).

Bolşevik İhtilali sonrasında Yang'ın korkuları daha da artmıştır. Çünkü Yang, yabancıları sevmeyen ve yabancıların nüfuzu altında kalmayı istemeyen bir yapıya sahiptir. Yang, Bolşeviklerin kültürel ve ahlaki açıdan asimile edebileceği endişesiyle Doğu Türkistanlıların Bolşeviklerle temasını yasaklamıştır (Forbes, 1990, s. 31). Yang, ne kadar tedbir almaya çalışsa da Sovyet siyasi nüfuzu Doğu Türkistan'da her geçen gün etkisini arttırmıştır.

Genel Vali'nin tedbir almasına rağmen Doğu Türkistanlıların, Sovyet Rusya'da çalışmak üzere göç ettikleri bilinmektedir. Kaşgar, Hoten, Yarkent vd. Doğu Türkistan şehirlerinden Batı Türkistan'a giden işçiler, memleketlerine Batı Türkistan'daki akımlardan etkilenmiş bir şekilde geri dönmüşlerdir. Doğu Türkistan'da faaliyet gösteren İsveçli misyonerler Batı Türkistan'a gidip gelen işçiler aracılığı ile Sovyet propagandası yapıldığı belirtmektedirler. Yang'ın baskıları ve sansür politikasına rağmen Sovyet Rusya'daki fikir akımları, siyasi ve ekonomik reformlar kulaktan kulağa yayılmıştır. Bunun sonucunda ise Sovyet nüfuzu bölgede etkinliğini arttırmıştır (Kul, 2011, s. 500). Batı Türkistan'daki cedit okullarında eğitim gören Doğu Türkistanlılar memleketlerine döndüklerinde ceditçilik fikirlerini yaymaya başlamışlardır. Batı Türkistan'da cedit okullarında eğitim görenlerden biri olan Abdülkadir Damolla, Kaşgar'da cedit okulları açılmasına yardımcı olduğu bilinmektedir (Adıbelli, 2008, s. 94). Yang'ın, Rusya'yı bölgeden uzak tutmaya çalışmasına rağmen Doğu Türkistan'da ceditçilik faaliyetleri ve Rus nüfuzunu engellemiştir (Köksoy, 2019, s. 28).

1911 yılında Doğu Türkistan'ın güneyi denilen Tanrı Dağlarının güney kısmını en güçlü kişisi Kaşgar bölgesinin askeri komutanı T'i-t'ai'dir. Bu kişi Yang Tseng-hsin'den sonra Doğu Türkistan'daki en güçlü adam konumundadır. Yang, kısa sürede bölgede etkinliğini arttırmış ve Kaşgar Valisini dahi iş yapamaz hale getirerek bölgeyi kontrolü altına almıştır (Forbes, 1990, s. 36). Güneyde giriştiği bu faaliyetler o bölgede etkinliğini arttırdıysa da güneyin en büyük şehirleri olan Kaşgar, Yarkent ve Hoten'de istediği hâkimiyeti sağlayamamıştır. Bu yüzden Kaşgar'da hakimiyeti sağlayan ama güvenmediği Kaşgar Askeri Komutanı Yang Tsuan-hsü'ye karşı içten başlayan istifaya zorlama girişiminde Yang Tseng-hsin, Yang Tsuan-hsü'yi desteklememiş ve Ağustos 1914'te kendi hemşerisi Çinli bir Müslüman olan Ma Fu-hsing'i Kaşgar'a Askeri Komutan olarak görevlendirmiştir (Skrine & Nightingale, Macartney at Kashgar: New Light on British, Chinese and Russian Activities in Xin-jiang, 1870-1918, 1973, s. 243). Ma Fu-hsing'in Doğu Türkistan'daki sert

Rusya'dan Doğu Türkistan'a göç eden ve geri dönen Kazak Türklerinin sayıları hakkında kesin sonuçlara ulaşabilmemiz pek mümkün olmamaktadır. (Kesici, Dün Bugün ve Hedefteki Kazakistan , 2003, s. 137).

yönetimi sekiz buçuk sene sürmüştür. Ma Fu-hsing güçlendikten sonra rüşvet ve nüfuzunu kullanarak servetini arttırma yoluna gitmiştir (Skrine & Nightingale, Macartney at Kashgar: New Light on British, Chinese and Russian Activities in Xin-jiang, 1870-1918, 1973, s. 246). Macartney'den sonra Kaşgar'a Başkonsolos atanan Skrine, Ma Fu-hsing ile yaptığı resmi görüşme sonrasında Ma Fu-hsing ile ilgili şunları nakleder: *"Biz Ma'nın Kaşgar yeni şehirdeki konağına geldiğimizde, büyük ve boyalı kapılarından geçip iç havluda kısa boylu kır saçlı, bir tutam ince bıyıklı, sert bakışlı, maymun suratlı, giydiği Çin modeli Mareşallik üniforması vücuduna biç kaç beden büyük olan, kuş tüyü ile süslenmiş şapka giymiş, bir kaç yıldız, madalyon ve altın tellerle süslenmiş apoletleri omuzlarından sarkmış biri tarafından karşılandık... Onun dış görünüşünün arkasında uğursuz ve meş'ûm bir şeyler gizli idi. Benim bu hisse kapılmamın sebebi; Ma'nın katilliği ve işkenceleri hakkında ön yargılı olmam mı idi bilemiyorum"* (Skrine, Chinese Central Asia, 1926, s. 86).

Ma Fu-hsing'in yaptıkları artık haddini aşmış ve artık bir ihtilale dönüşme noktasına gelmiştir. Yang Tseng-hsin'e dilekçe ile bildirilmesi sonrasında Yang, Ma Fu-hsing'in haddini aştığını düşünerek onu görevden almıştır. Ancak Ma Fu-hsing bunu kabul etmemiş hatta kendisini şikâyet edenleri yakalayıp öldürmüştür. Böylece hem gücünü göstermeye çalışmış hem de Doğu Türkistanlılara gözdağı vermiştir (Skrine, Chinese Central Asia, 1926, s. 263). Bu olay üzerine Aksu Valisi Ma Şao-vu kumandasında bir kuvvet Üç Turfan bölgesine sevk edilmiştir (Schomberg, A Turkestan Diary, 1926-29, Tarih Yok, s. 44; Skrine, Chinese Central Asia, 1926, s. 264). Ma Şao-vu gizlice kuvvetlerini kuzeyden Kaşgar'a yaklaştırır. 31 Mayıs 1924'te Ma Fu-hsing hiçbir tedbir almamış halde (Skrine, Chinese Central Asia, 1926, s. 265) yakalanır. Çıkan çatışmada yaralanır ve daha sonra kurşuna dizilerek öldürülür. Çarın gerilerek Doğu Türkistanlılara sergilenir (Roerich, Altai-Himalaya, Tarih Yok, s. 163; Skrine, Chinese Central Asia, 1926, s. 269).

Ma Şao-vu, bu başarısından dolayı ödüllendirilerek Hoten Valiliğine tayin edilmiştir. Kaşgar Askeri Komutanlığının ortadan kaldırılması Kaşgar'da iş yapamaz halen gelen valiyi tekrar güçlendirdiği gibi Çin'in bölgedeki siyasi gücünü tekrar arttırmıştır. 1927'de vali ölünce Ma Şao-vu, Hoten valiliğinden Doğu Türkistan'ın Urumçi'den sonraki en yüksek mevkii olan Kaşgar Valiliğine atanmıştır (Roerich, Trails to Inmost Asia, 1931, s. 66).

Yang-Tseng-hsin'in Doğu Türkistan'da Uyguladığı Ekonomik Model ve Kaynakların Sömürülmesi

Qing Hanedanlığının yıkılması Doğu Türkistan ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Öncelikle hazineden yardımların kesilmesiyle beraber Yang Tseng-hsin'in uygulamaya koyduğu ekonomik model doğrultusunda dışa kapalı ve kendi kendisine de yetemeyen bir ekonomik düzen içine girmiştir. Bu olumsuz tabloyu

daha kötü hale getiren gelişme ise 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı olmuştur. Çünkü Doğu Türkistan'ın dış ticaretinin büyük bir kısmı Çarlık Rusya ile yapılmaktadır (Kuropatkin, 1882, s. 60-88). Kendi elinde bulunan hammaddeleri Çarlık Rusya'ya satıp kendi ihtiyaçları olan Rus mallarını bu yolla ithal ediyordur. Buna coğrafi konumu sebebiyle de mahkûmdur (Ning, 1933, s. 42-43).

Yang Tseng-hsin'in 1911-1913 yılları arasındaki yönetim şekli çok eleştiri almamıştır. Ancak 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın başlamasından, Çarlık Rusya'nın savaştan çekildiği dönem olan 1917 yılına kadar Doğu Türkistan ekonomisi bu savaştan çok kötü etkilenmiştir. Rus devriminden önce, Çarlık Rusya; Urumçi, Çöçek, İli ve Kaşgar şehirlerindeki Rus-Asya Bankası'nın şubelerini idame ettirmek için bir anlaşma yapmıştır. Bu banka, Çin'deki diğer yabancı bankalar gibi kendi kâğıt parasını piyasaya sürme hakkına sahiptir. Rusya'da I. Dünya Savaşı mali olarak kendisini hissettirmeye başladığı 1916 yılında, Doğu Türkistan'da para dolaşımı aniden artmıştır. Daha sonra Rus Rublesinin değeri düştüğü vakit, Sincan Taelini de değeri beraberinde düşmüştür. Bunun sonucunda ise Doğu Türkistan'da enflasyon bozulmaya başlamıştır (Lattimore O. , Pivot of Asia: Xinjiang and the Inner Asian Frontiers of China and Russia, 1950, s. 59). Özellikle Rus parasının değer kaybetmesi Doğu Türkistan parasına da değer kaybettirmiştir (Lattimore O. , Pivot of Asia: Xinjiang and the Inner Asian Frontiers of China and Russia, 1950, s. 59). Savaş ortamı sebebiyle dış ticaret durma noktasına gelmiştir (Ning, 1933, s. 44). Bu olaydan en fazla etkilenenlerin başında ülkenin güneyinde tarım ile özellikle pamuk ticaretiyle geçinenler oluşturmaktadır (Ning, 1933, s. 43).

Yang Tseng-hsin, Doğu Türkistan'ın Sovyet nüfuzu altına girmesinden korktuğu için Bolşevik İhtilali'nden sonra Rusya ile ticari münasebet kurmak istemiştir. Ancak Rusya'nın baskıları neticesinde 1919-1925 yılları arasında ticari münasebetlerde hareketlilik yaşanmıştır (Kul, 2011, s. 498; Tuncer, 2015, s. 18; Forbes, 1990, s. 50). Genel Vali, Sovyet nüfuzunu engellemek maksadıyla Sovyetlerin, Doğu Türkistan'da modern fabrika kurmalarına dahi karşı çıkmıştır. Bu amaç doğrultusunda fabrika ve büyük ticaret merkezi kurulmasını kesinlikle yasaklamıştır. Doğu Türkistan'da işçi sınıfının çekirdeğini oluşturan işçilerin bu fabrika ve ticaret merkezlerinde çalışması gerekmektedir. Genel Vali, bu durumun eyalette sosyal düzeni bozmasından endişe duymuştur (Roerich, Trails to Inmost Asia, 1931, s. 118; Roerich, Altai-Himalaya, Tarih Yok, s. 280).

Doğu Türkistan, yerel halkının ticaret konusundaki kısıtlanmalarına rağmen tamamen kapalı bir kutu değildir. Ülkenin her tarafına yayılmış olan Çinli memurlar ile kuzeybatısında faaliyet gösteren Hintli tefeciler bölgede adeta cirit atmıştır. Elleri geçirdikleri altın ve gümüş paraları kendi özel bankalarına yatırmak amacıyla stok yapmışlardır. Ülkedeki altın ve gümüş miktarı yeterli olmadığı için paralarını değerli mallara çevirerek Doğu Türkistan dışına çıkarmışlardır (Forbes, 1990, s. 48-49).

Ekonomik olarak kötü bir dönemde iş başına gelmiş olsa da Yang Tseng-hsin bölgede oturmuş bir yönetimin olması ve tabii zenginliklere sahip olan bir bölgeyi yönetmesinin avantajlarından faydalanmıştır (The China Year Book (1924-25), 1924, s. 601-602). Owen Lattimore ve Rossabi, Yang'ın uyguladığı ekonomik modeli başarılı bulmuştur (Lattimore O. , Pivot of Asia: Xinjiang and the Inner Asian Frontiers of China and Russia, 1950, s. 56-58; Rossabi, 1975, s. 221). Aslında bu tespitler gerçeği pek de doğru yansıtmamaktadır. Çünkü Yang'ın izlemeye çalıştığı politikanın temelinde ilk önce halka güven duygusu vermek vardır. Bu yolla kendi siyasetini halk üzerinde rahat uygulayabileceğini düşünmüştür. Bunda aslında kısmen başarılı da olmuştur. Çünkü Yang'ın Doğu Türkistan'ın ekonomik kaynaklarını sömürmeye başladığı dönem 1914 sonrasına denk gelir. 1911-1914 yılları arasında çok fazla yerel yönetim biçimine dokunmayarak hem güven duygusu yaratmaya çalışmış hem de Müslüman Türklerin isyanının önüne geçmeyi amaçlamıştır. Ayrıca ekonomide gelişmeyi amaçlamadığı gibi Doğu Türkistanlıları da korumak gibi bir düşünceye de sahip olmamıştır. Ayrıca bu bölgedeki altın ve gümüş paraları, kendi bastırıldığı ve geçerliliği olmayan kâğıt ve bakır paralarla değiştirmiştir (Lattimore O. , “The Chinese as a Dominant Race”, 1928, s. 209). Bu yolla ülkeden yüklü bir para transferi olduğunda bunu kontrol altında tutmayı ve bu paraların bir isyan hazırlığı için harcanabileceğini düşünerek kendince tedbirler almanın yolunu izlemiştir (Lattimore O. , “The Chinese as a Dominant Race”, 1928, s. 209).

Yang Tseng-hsin, Doğu Türkistan'da kaldığı dönem içinde kazandığı paraların bir şekilde isyanlar veya yönetimi kaybetmesi durumunda elinde gidebileceğini her zaman için düşünmüştür. Bu nedenle Doğu Türkistan bölgesinde rüşvet, sömürge, ticaret ve tüccarlardan aldığı paraları Filipinler'in başkenti Manila'da ABD himayesi altındaki özel bir bankadaki hesabına göndermiştir (Bosshard, 1929, s. 436).

Yang'ın bu politikası aynı şekilde alt kademelerde çalışan memurlara da sırayet etmiştir. Onlar da burada belli bir süre kalacaklarını düşünerek bu süre zarfında ne kadar çok para kazanabilirlerse bunu bir kâr olarak görmüşlerdir. Doğu Türkistan'ın önde gelen isimlerini alt düzey memurluk olan vergi toplamak işinde görevlendirerek bu yolla Türkleri devlet kademesinin içine alan bir politika takip etmiştir. Böylece halk ile devlet arasında en büyük problem yaratan meselelerden biri olan vergi toplama işinde yerli halkı yani Türkleri kullanılarak onların halk ile karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Bu uygulama sayesinde yerli memurlar da gelir sağladıkları için mevcut uygulamayı desteklemişlerdir. Diğer bir tabirle Çin'in sistemini savunmak zorunda kalmışlardır.

Yang Tseng-hsin'in yerli halk üzerinde uyguladığı bir diğer siyaset ise onları bir arada tutmadan dağınık halde yaşamalarını sağlayan bir ekonomik modeli uygulamasıdır. Uygulamada tarım arazilerinin olduğu bölgede yaşayan halka verimli araziler dağıtılarak çiftçilik yaptırılırken, dağlık bölgelerde yaşayanlar ise hayvancılık

yapmaya yönlendirilmiştir (Lattimore O. , Inner Asian Frontiers of China, 1962, s. 189). Yang'ın baştan beri kendisi için hep problem olarak gördüğü Sovyet tehlikesi aslında yavaş yavaş kendini göstermeye başlamıştır. Çünkü Sovyet propagandası her geçen gün yayılmaya başlamıştır. Yang'ın uyguladığı sansür politikası dahi bunu önleyememiştir (Schomberg, A Second Turkestan Diary, 1930-31, Tarih Yok, s. 82). Doğu Türkistan'ın tamamında gazete, demir yolu ve motorlu araçlara izin vermeyen Yang, postalara sıkı bir şekilde sansür uygulamıştır. Yok denebilecek kadar az sayıda seyyahların ülkeye girişine izin vermiştir. Ayrıca ülkeye girmek isteyen herkesi, tamamen zararsız olduğundan emin olana kadar sınırda bekletmiştir (Lattimore E. H., 1934, s. 130). Yang'ı bu dönemde en zor durumda bırakan olayların başında komünistlerin çiftçilere eşit oranda toprak dağıttıklarının propagandası olmuştur (Castagné, 1933, s. 159). Ancak bu kadar etkili propagandaya rağmen Yang döneminde hiçbir ciddi isyan hareketi yerliler tarafından olmamıştır.

Yang Tseng-hsin'e karşı en büyük tehlike Çinlilerden gelmiştir. Çünkü Yang, kendisine sadık olan ve etrafında topladığı Tunganların varlığı Çinlileri rahatsız etmiştir. Önemli mevkilere Yang ya Tunganları ya da Yunnanlı hemşerilerini getirmiştir. Bu durumdan rahatsız olan Çinliler, Yang'ı ortadan kaldırmak için planlar yapmaya başlamışlardır. Yang ise mevkiini daha güçlü hale getirmek için 1928'de Kuomintang (Milliyetçi Çin) Partisi'nin Pekin'e girdiği haberini almasından sonra Doğu Türkistan'a Kuomintang bayrağını astırmış ve Nanking'deki Chang Kai-şek Hükümeti'nin varlığını Doğu Türkistan'da kabul etmiştir. 1 Haziran 1928'de Kuomintang Hükümeti, Yang'ın Doğu Türkistan Umum Valisi olarak resmen tayin etmiştir. Ancak bu tayin biraz da mecburiyetten de olabilir. Çünkü Kuomintang Hükümeti için başka bir alternatif de yoktur.

Kuomintang Partisi üyesi ve kendi partisinin teveccühünü elde etmek isteyen Fan Yao-nan, 7 Haziran 1928 günü Yang Tseng-hsin'e suikast yapmak için harekete geçmeye karar vermiştir. Plana göre Hukuk fakültesinde diploma töreni düzenlenecek ve bu tören sırasında Fan Yao-nan tarafından garson kıyafeti giydirilen 18 asker kollarının altında sakladıkları silahlarla burada hazır bulunacak ve Yang'ı öldüreceklerdir (Forbes, 1990, s. 60). Bu olay şöyle nakledilmektedir: “*Genel valiyi nişan alarak birkaç el ateş açıldı. Aynı anda 7 el daha ateş açılmış ve hepsi de isabet etmişti. Ağır yaralanan ve can çekişmekte olan genel Vali Yang, düşmanlarını sert bakışlarla süzdü ve yüksek sesle: ‘Buna kim cesaret eder?’ diye sordu. Yang, bunları söyleyerek yavaş yavaş yere uzanırken gözleri, sanki kendisine verilen öğütlere kulak asmadığı için özür diliyormuş gibi, Sanayi Bakanı Yen Ting-şan'a dikilmişti*” (Ai-chen, 1940, s. 49; Hedin, Across the Gobi Desert, 1933, s. 60-70). Bu olaydan hemen sonra Fan Yao-nan genel valilik mührünü ele geçirmek için Yang'ın konağına gitmiş ve Yang'ın en yakın adamı ve yardımcısı Chin Shu-jen'i makamına çağırılmıştır. Chin, bunu reddetmiş ve Fan Yao-nan'ı yakalamaları için kendi adamlarını göndermiştir. Kısa bir çarpışmadan sonra Fan Yao-nan yakalanmış ve 8 Haziran

1928'de adamlarıyla beraber idam edilmiştir (Roerich, Trails to Inmost Asia, 1931, s. 119; Hedin & Diğ., History of the Expedition in Asia, 1927-1935, 1945, s. 4).

Sonuç

Tarih boyunca birçok istila hareketine uğramış olan Doğu Türkistan hem jeopolitik konumu hem de sahip olduğu ekonomik kaynaklar sebebiyle dikkat çeken bir coğrafya olmuştur. Qing Hanedanlığının yıkılmasından sonra da Doğu Türkistan'ın kaderinde bir değişim olmamış ve Çinliler yeniden yönetimi ellerinden tutmayı başarmışlardır. Yang Tseng-hsin de Doğu Türkistan'ın ilk umumî valisidir. Doğu Türkistan'daki umumî valiler dönemi 1949'da Komünist Çin'in Doğu Türkistan'ı ele geçirdiği döneme kadar devam etmiştir. 1911-1928 yılları arasında Doğu Türkistan'ın ilk umumî valisi olarak görev yapan Yang, Doğu Türkistan'da uyguladığı baskıcı ve otoriter yönetimi sebebiyle "Sincan despotu" olarak bilinmektedir. Yönetim modelinin temeli Qing Hanedanlığı dönemine dayanan feodal bürokrasiye dayanmaktadır. Çin'de 1911 ihtilali ile büyük değişiklikler yapılırken, Yang, imparatorluk yönetim sistemini despot bir şekilde yönetmiştir. Qing İmparatorluğundan miras aldığı "Yiyi Jiyi" yani "böl, parçala, yönet" sistemini devam ettirmekle kalmamış, yerli ve göçebe halk arasında karışıklıklar, ihtilaflar çıkartmak için ileri gelenlere rütbe ve unvanlar vermiş bir kişidir.

Yang Tseng-hsin, Doğu Türkistan'da umumî valilik dönemi boyunca sürekli iktidarını koruma ve zenginlikleri elinde tutarak bu yolla ilerde rahat bir yaşam sürmeye yönelik bir politika izlemiştir. Ancak iktidarının ilk yıllarında istediği yönetimi oluşturmakta zorluk çekmiştir. Çünkü yaklaşık üç asır boyunca varlığı devam ettiren Qing Hanedanlığından sonra yeni bir yönetim modeli oluşturmak oldukça zor olmuştur. Ayrıca XX. Yüzyılın başında tüm dünyayı etkileyen I. Dünya Savaşı'nın yaşanması ve bu savaşın sonunda Çarlık Rusya'nın yıkılıp Sovyet Rusya'nın kurulması Yang'ı oldukça etkilemiştir. Sovyet Rusya'daki gelişmeler sınır komşusu olan Doğu Türkistan'ı da etkilemiştir. Bu nedenle Yang iktidarı boyunca hep bir Komünist Rusya baskısı hissetmiştir. Ancak tüm bunlara rağmen akraba ve hemşeri siyaseti, halkı bir araya getiren bağları zayıflatma siyaseti ve ekonomik olarak halk üzerinde uyguladığı baskı siyaseti iktidarının ilk yıllarında Yang'a karşı büyük bir isyan hareketinin oluşmasını engellemiştir. Yang'ın yönetimi sadece Doğu Türkistan'ın yerli halkını rahatsız etmemiş, aynı zaman da bölgedeki Çinlileri de rahatsız etmiştir. Bu nedenle Yang iktidarına son veren hamle yerli halktan değil Çinlilerden gelmiş ve bir suikast sonucu öldürülmüştür.

Yang Tseng-hsin'in idari yönetimde eskiden beri uygulanan sistemi devam ettirmesinin yanı sıra Doğu Türkistan'ın ekonomi sistemini değiştirilmiştir. Halkın ayaklanmasına mâni olmak amacıyla onları fakir bırakmaya gayret göstermiştir. İktidarda kaldığı 16 yıl boyunca bölgenin ekonomik kaynaklarına kendi çıkarları doğrultusunda yön vermiş ve kontrol sistemi oluşturmuştur. Merkezi Çin'deki karışıklıklardan istifade ederek kendi adına para bastırması, Urumçi, İli, Kaşgar, Aksu

bölgeleri için birbirlerine karşı çapraz kurları olan 4 ayrı para bastırarak piyasaya sunmuştur. Para olmadan ihtilal olamayacağını bildiği için böyle karmaşık bir yapı oluşturmuştur. Herhangi bir ayaklanma baş gösterecek olsa o bölgenin para biriminin değerini hızlıca düşürmüştür. Ayrıca bu sistem sayesinde büyük miktardaki para transferleri kolaylıkla fark edebilmiştir. Bu para sistemini sadece Doğu Türkistan'da geçerli hale getirmiştir. Çin ve Ruslarla yapılan ticarete bu paralar kullanılamamış, bunun yerine takas sistemi uygulanmıştır. Doğal olarak halk parasını ya ülke içerisinde gayrimenkule yatırılabilmiş ya da ticarete kullanılmıştır. Merkezi Çin hükümetinin gönderdiği geçici görevliler, ithalat ve ihracatta, mallarını Çin'de ve Rusya'da değerlendirme hususunda serbest oldukları için bu durumdan etkilenmemiştir.

Kaynakça

- Adıbelli, B. (2008). Doğu Türkistan. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ai-chen, W. (1940). Turkistan Tumult. London: Methuen.
- Altuğ, Y. (1977). Çin Sorunu. İstanbul: Otağ Yayınları.
- Boorman, H. L., & Howard, R. (1967). Biographical Dictionary of Republican China (Cilt IV). New York: Columbia UP.
- Bosshard, W. (1929). "Politics and Trade in Central Asia". JRCAS (Cilt XVI, s. 433-454). içinde London.
- Braker, H. (Yok). Çin-Sovyet İlişkilerinde Milliyet Hareketleri. S. E. Wimbush (Dü.) içinde, Stratejik Açılardan Sovyet Müslümanları ve Diğer Azınlıklar (Y. T. RAT, Çev., s. 169-238). Ankara: Yeni Forum Yayınları.
- Castagné, J. (1933). "Le Probleme du Turkestan Chinois (Sinkiang)". REI (Cilt VII, s. 153-184). içinde Paris.
- Demirağ, Y. (2014). "1755-1949 Yılları Arasında Doğu Türkistan". Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi(3), 229-245.
- Ewing, T. E. (1978). "Revolution on the Chinese Frontier: Outer Mongolia in 1911". JAH (Cilt XII, s. 101-119). içinde
- Forbes, A. D. (1990). Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri (Doğu Türkistan'ın 1911-1949 Arası Siyasi Tarihi). (E. Can, Çev.) Münih: Doğu Türkistan Vakfı Yayınları.
- Hedin, S. (1933). Across the Gobi Desert. London: Routledge & Sons.
- Hedin, S., & Diğ. (1945). History of the Expedition in Asia, 1927-1935 (Cilt II). Stockholm: Elanders Boktryckeri Aktiebolag.
- Hekim, A. (2015). Hamdullah Muhammed Tarım'ın "Türkistan Tarihi-Türkistan 1931-1937 İnkılâp Tarihi" Adlı Eserinin Tenkitli Transkripsiyonu

- (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul : İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnayet, A. (2010). "Bir Medeniyet Havzası Olarak Doğu Türkistan". Ü. Özkan (Dü.) içinde, Hür Doğu Türkistan Sempozyumu (s. 13-26). İHH Araştırma Yayınlar Birimi.
- İnayet, A. (2012, Eylül-Ekim). "Doğu Türkistan'da Ceditçilik Hareketi ve Bu Hareketin Önemli Temsilcileri". Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi(17), 199-214 .
- Jackson, W. A. (1962). The Russo-Chinese Borderlands. Princeton: UP.
- Kadiri, P. (2009). Baturlar Doğu Türkistan Milli Mücadele Tarihi (1930-1949). (Ö. Kul, Dü.) Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kesici, A. K. (2003). Dün Bugün ve Hedefteki Kazakistan . İstanbul: IQ Kültür Sanat.
- Kesici, A. K. (Şubat 2003). "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-1". Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi(194), 17-22.
- Köksoy, N. T. (2019). Doğu Türkistan Kazaklarından Hüseyin Teyci'nin Hayatı ve Faaliyetleri (1900-1963) (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kul, Ö. (2011). Ana Hatlarıyla Doğu Türkistan Siyasi Tarihi ve İlk Çinli Genel Vali Yang zen-xin (1912-1928) Dönemi Üzerine Bir Tetkik. M. Aksoy, & O. Yorulmaz içinde, Mehmet Eröz Armağanı (s. 486-504). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kuropatkin, A. N. (1882). Kashgaria. Calcutta: Thacker & Spink.
- Lattimore, E. H. (1934). Turkestan Reunion, . Newyork: John Day Company.
- Lattimore, O. (1928). "The Chinese as a Dominant Race". JRCAS (Cilt XV, s. 278-300). içinde
- Lattimore, O. (1950). Pivot of Asia: Xinjiang and the Inner Asian Frontiers of China and Russia. Boston: Little, Brown & Co.
- Lattimore, O. (1962). Inner Asian Frontiers of China. Boston: Beacon Press.
- MacMurray, J. V. (1921). Treaties and Agreements With and Concerning China. Oxford: OUP.
- Ning, M. (1933, Kasım). "Su-lien yü Hsin-chiang sheng ti shang-yeh kuan-hsi". Hsin Ya-hsi-ya, VI, 41-50.

- Nyman, L. E. (1977). Great Britian and Chinese, Russian and Japanese Interest in Xinjiang, 1918-1934. Malmö: Esselte Studium.
- Roerich, N. G. (1931). Trails to Inmost Asia. New Haven: Yayınevi Yok.
- Roerich, N. G. (Tarih Yok). Altai-Himalaya. London: Jarrolds.
- Rossabi, M. (1975). China and Inner Asia. London: Thames & Hudson.
- Schomberg, R. C. (Tarih Yok). A Second Turkestan Diary, 1930-31. Unpublished MS in the library of the Royal Society for Asian Affairs, Devonshire Street. London.
- Schomberg, R. C. (Tarih Yok). A Turkestan Diary, 1926-29. Unpublished MS in the library of the Royal Society for Asian Affairs, Devonshire Street. London.
- Sheng, L. (2013). Sinciang Uygur Tarihi,. (V. Ataman, Dü.) İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Skrine, C. P. (1926). Chinese Central Asia. London: Barnes & Noble.
- Skrine, C. P., & Nightingale, P. (1973). Macartney at Kashgar: New Light on British, Chinese and Russian Activities in Xin-jiang, 1870-1918. London: Methuen.
- The China Year Book (1924-25). (1924). Tientsin: Yayınevi Yok.
- Tuncer, T. (2015). 1949-1964 Yılları Arasında Doğu Türkistan'da İstiklal Mücadelesi ve Türkiye'ye Yapılan Göçler (Basılmamış Doktora Tezi). Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turan, İ. (2016). "ABD-Çin İlişkileri Bağlamında Tayvan Sorunu". Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(1), 80-105.
- Uğurlu, N. (2016). Günümüz Çin'in Tutsak Türkleri. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Yang, R. (1961). "Sinkiang Under the Administration of Governor Yang Tseng-hsin, 1911-1928". CAJ (Cilt XI, s. 270-316). içinde